

INLEIDING VAN DE LES

Gebruik de tekst *Achtergrondinformatie*.

Mogelijkheid 1: Deel de tekst uit aan de leerlingen. Lees het met elkaar door.

Mogelijkheid 2: Vertel de leerlingen over de zes deelonderwerpen.

De volgende zes deelonderwerpen worden behandeld in *Achtergrondinformatie*:

- De Stelling van Amsterdam
- Inundatie
- Dreiging
- Reduit
- Amsterdam
- Situatie 1880

Opdracht: teken de Stelling van Amsterdam op de kaart

Leerlingen krijgen:

- de topografische kaart en de lijst met plaatsnamen
- de tekst De bouw van De Stelling

Vertel leerlingen wat er al te zien is op de kaart. Er zijn al vóór de bouw van De Stelling linies en forten gebouwd:

- in 1672 de Oude Hollandsche Waterlinie
- in 1799 de linie van Noord-Holland
- tussen 1840-1852 forten in de buurt van het Haarlemmermeer, omdat het werd drooggelegd.

Voor meer info hierover zie de tekst *Oudere linies en forten*.

De leerlingen kunnen nu met behulp van de tekst proberen te tekenen waar de Stelling van Amsterdam gelegen heeft.

Opdracht: laat leerlingen in tweetallen de quiz maken

Wissel de antwoorden met andere tweetallen om het te laten nakijken. Voor de juiste antwoorden, gebruik deze strook:

.....

De juiste antwoorden op de vragen van de quiz zijn:

1. c
2. a
3. a
4. b
5. b
6. b en c
7. c
8. b
9. c
10. b
11. b
12. a en c
13. b
14. d
15. a en d

ACHTERGRONDINFORMATIE

De Stelling van Amsterdam is verdedigingskring rondom Amsterdam. De Stelling bestaat uit een waterlinie gecombineerd met een kring van forten. De bedoeling was dat men in tijden van oorlog een kring van polders rondom Amsterdam onder water kon zetten. Door deze kring van water zou het voor de vijand erg lastig zijn Amsterdam te bereiken. De Stelling van Amsterdam werd gebouwd tussen 1880 en 1914.

*mobilisatie
oefening 1939
bron: collectie
Spaarnestad*

Inundatie

Het officiële woord voor het opzettelijk onder water zetten van eigen land is inundatie. Het land onder water zetten was een effectieve manier om de vijand op afstand te houden. Een laag water van 40 centimeter is met materieel sowieso al lastig te trotseren. Bovendien maakt het hekjes, struiken en sloten onzichtbaar, waardoor het een groot veld vol hindernissen is voor vijandige legers. Een ander voordeel van een waterlinie (inundatielinie) is dat met relatief weinig soldaten een groot gebied kan worden verdedigd. Een inundatielinie heeft natuurlijk ook zwakkere plekken, denk aan wegen, dijken of hogergelegen stukken land. Zo'n toegang tot een inundatie noemt men een acces. Accessen in de inundatielinie werden 'afgesloten' door verdedigingsforten.

Dreiging

Nederland wilde liever niets te maken hebben met oorlogen en spanningen in de omringende landen. Om buiten oorlog te blijven, verklaarde Nederland zich daarom neutraal. Dat betekent dat Nederland geen kant kiest als twee landen oorlog voeren. In Europa was er in die tijd veel spanning tussen de grootmachten Engeland, Frankrijk en het Pruisen (Duitsland). Het was dus maar de vraag of zij de Nederlandse neutraliteit zouden respecteren. In 1870-1871 had Nederland gezien met wat voor 'krachtig' en 'modern' geschut er was gevochten in de Frans-Pruisische oorlog. Nederland wilde zich dus wel voorbereiden op een eventuele aanval door de verdedigingswerken te versterken. In de Vestingwet die daarvoor werd aangenomen werd ook bepaald dat er een Stelling van Amsterdam zou komen.

Reduit

Natuurlijk zou men bij een aanval in eerste instantie proberen het hele Nederlandse koninkrijk te verdedigen. Ook daarvoor werden verdedigingslijnen ingericht. Maar in het uiterste geval zou Amsterdam als 'Nationaal Reduit' gelden. Dat wil zeggen: een laatste toevluchtsoord voor de regering en het leger wanneer de vijand toch zou weten op te rukken. De Stelling moest een beleg van een half jaar kunnen doorstaan, in de hoop dat een bevriend land te hulp zou schieten. Er zou dus ook worden nagedacht over voorzieningen voor bijvoorbeeld voldoende voedsel en drinkwater voor een paar honderdduizend inwoners en soldaten.

STELLING VAN AMSTERDAM

Amsterdam

Hoewel de regering in Den Haag gevestigd was, koos men voor Amsterdam. Niet alleen omdat Amsterdam nationaal en internationaal een belangrijke handelsstad was maar ook omdat het polderlandschap rondom Amsterdam uitstekend geschikt was voor een waterlinie.

*Gele Rijders 19e eeuw
wereldoorlog1418.nl*

Situatie 1880

Je moet je voorstellen dat oorlogen in de 19e eeuw nog geheel over land (en over zee) plaatsvonden. Er bestonden nog geen oorlogsvliegtuigen. Ook was het geschut (wapens, kanonnen, munitie) - rond 1880 nog niet zo sterk dat het grote afstanden kon overbruggen. Toen de plannen voor de bouw van de Stelling van Amsterdam werden gemaakt bestond 'de landmacht' nog uit legers te voet en te paard. Transportmiddelen in die tijd bestonden uit postkoetsen, paard en wagen en de eerste (stoom- of steenkool-)treinen. De auto was in 1880 nog maar een prille uitvinding. Legers waren nog niet voorzien van auto's, jeeps, vrachtwagens en tanks.

OUDERE LINIES EN FORTEN

Op Prinsjesdag van het jaar 1880 werden de plannen van de Minister van Oorlog voor de bouw van een nieuwe Stelling bekend gemaakt. Let wel: een nieuwe stelling! De Stelling van Amsterdam is uiteraard niet het eerste werk ter verdediging van de stad geweest. Denk maar aan de stadsmuren, grachten, kastelen, stadspoorten. Die werden al in de Middeleeuwen bij het ontstaan van de eerste steden aangelegd om de vijand buiten de deur te houden.

Ook het idee van ondergelopen polders ter verdediging van stukken land of een stad was niet nieuw. In de volgende stukjes tekst wordt de geschiedenis van de Stelling van Amsterdam beschreven. Hoewel de officiële bouw startte in 1880, zijn er al wel eerder verdedigingswerken gebouwd rondom Amsterdam. Daarvan overlapt een deel met de uiteindelijke stelling. We gaan terug tot het jaar 1672.

Rampjaar 1672: De Oude Hollandsche Waterlinie

1672 staat in de geschiedenis bekend als rampjaar. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden werd aangevallen door Frankrijk, Engeland en de bisdommen Keulen en Münster. Zij trokken bij Lobith de Rijn over en veroverden al spoedig grote delen van de gewesten in het oosten van de Republiek. De troepen rukten op tot in Utrecht. Om te verhinderen dat ook het gewest (provincie) Holland veroverd zou worden, werd een waterlinie ingericht die grofweg liep van Muiden, via Woerden, naar Gorinchem. Deze Oude Hollandsche Waterlinie heeft een aanval op het gewest Holland succesvol verhinderd en is een verdedigingslinie gebleven totdat in 1815 werd begonnen aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De Nieuwe Hollandse Waterlinie kwam verder naar het oosten te liggen, zodat ook Utrecht binnen de verdediging viel.

In het rampjaar 1672 werd een extra maatregel getroffen om Amsterdam te beschermen. Men liet een groot gebied ten zuiden van Amsterdam onder water lopen. Mochten de troepen toch de Oude Hollandsche Waterlinie ten oosten van het gewest trotseren, dan zouden zij stuiten op de ondergelopen polders tussen Vecht en het toen nog bestaande Haarlemmermeer.

*Napoleon op het
schilderij: Slag bij
Friedland
(1807) H. Vernet*

De Franse tijd (1795-1813): de Linie van Noord-Holland & de Linie van Beverwijk

De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden heeft bestaan van 1581 tot 1795. Daarna brak de 'Franse tijd' aan – waarbij Napoleon goeddeels de dienst uitmaakte in onder meer het Nederland van toen. Gedurende deze Franse tijd was er ook aandacht voor de verdediging van Amsterdam. In 1799 vielen de Engelsen en de Russen vanuit het noorden Holland binnen. In allerijl werden polders ten noorden van Amsterdam onder water gezet. Deze waterlinie liep van Monnickendam naar Knollendam naar Beverwijk en wordt vaak aangeduid als de Linie van Noord-Holland. Het was een groot gebied dat dankzij het water door zo'n 3000 a 4000 manschappen verdedigd kon worden.

Het duingebied tussen Beverwijk en Wijk aan Zee lag te hoog om onder water te laten lopen. Dit gebied bleef droog, maar het was een relatief klein gebied en kon worden verdedigd door 22.000 overige manschappen. Zoals verwacht kozen de Engelsen en Russen de route door de droge duinen, maar stuitten daar op de sterke Hollandse troepen en moesten zich al spoedig terugtrekken.

*Oude kaart
Haarlemmermeer*

1840-1852 Haarlemmermeer

De verdediging van Amsterdam had sinds 1815 niet zoveel aandacht meer gehad. Toen vanaf 1840 werd begonnen met de drooglegging van de Haarlemmermeer, kreeg de verdediging van Amsterdam weer even wat meer aandacht. In 1842-1846 werden aan de rand van de Haarlemmermeerpolder vier nieuwe forten gebouwd: bij Schiphol, bij de Monding van de Liede, bij Heemstede en bij de Nieuwe Meer.

DE STELLING VAN AMSTERDAM

Topografie en geschiedenis

1 Aalsmeer	13 Hoofddorp	25 Schiphol
2 Abcoude	14 Hoorn	26 Spaarndam
3 Alkmaar	15 IJpendam	27 Uitgeest
4 Amsterdam	16 Knollendam	28 Uithoorn
5 Beverwijk	17 Krommenie	29 Utrecht
6 Den Haag	18 Leiden	30 Velsen
7 Edam	19 Monding van de Liede	31 Weesp / Muiden
8 Enkhuizen	20 Monnickendam	32 Wijk aan Zee
9 Gorinchem	21 Muiderberg	33 Woerden
10 Gouda	22 Pampus	34 Ymuiden
11 Haarlem	23 Purmerend	
12 Heemstede	24 Rotterdam	

DE BOUW vd STELLING VAN AMSTERDAM

Lees de tekst.

Teken tijdens het lezen in de kaart waar De Stelling van Amsterdam heeft gelegen.

1880-1914 De Bouw van De Stelling

Voordat in 1880 de plannen voor een nieuwe stelling bekend werden gemaakt, had Nederland dus al enige ervaring met dergelijke verdedigingslinies opgedaan. In 1672 de linies ten oosten en ten zuiden van Amsterdam en in 1799 de linies ten noorden van Amsterdam. Men had geleerd van deze ervaringen.

De Stelling van Amsterdam is een verdedigingswerk geworden op zo'n 15 tot 20 km afstand rond Amsterdam. De inundatiering was zo'n 3 tot 5 km breed. De forten lagen op maximaal 3,5 km afstand van elkaar. 46 forten en batterijen (opstellingsplaats voor geschut) sloten de zwakke plekken in de waterlinie rondom Amsterdam af. De Stelling van Amsterdam is verdeeld in 5 sectoren.

De Westbatterij aan de monding van de Vecht.

De *sector Amsterdam* besloeg zo'n beetje de stad Amsterdam, hier werden geen permanente verdedigingswerken gebouwd. In de *sector IJpendam* werden forten gebouwd in de buurt van Monnickendam, Edam, Purmerend en bij de polder van de Beemster. Ten westen van deze sector lag de *sector Zaandam*. Het grootste fort uit de stelling is Fort Spijkerboor en ligt een eindje ten westen van Purmerend. Ook werden er in deze sector forten gebouwd ten noorden van Krommenie en ten noorden van Uitgeest. Zowel ten noorden als ten oosten van Beverwijk kwam een fort. Forten bij Velsen en bij IJmuiden dienden ter verdediging van het Noordzeekanaal dat pas sinds vier jaar was geopend. De forten bij IJmuiden vielen daarmee wel een beetje buiten de kring.

De zuid-westelijke forten van de Stelling vielen binnen de *sector Sloten*. Hier liep de linie met een paar forten in de buurt van Spaarndam, naar forten ten oosten van Haarlem. Haarlem viel daarmee buiten de verdedigingslinie. Dwars door de Haarlemmermeerpolder – drooggelegd in 1852 – loopt de lijn verder via het Fort bij Hoofddorp naar een aantal verdedigingswerken in de buurt van Aalsmeer. De vijfde sector is de sector Ouderkerk. De linie loopt hier grofweg langs de plaatsen Uithoorn, Abcoude, Weesp, Muiderberg. Deze plaatsen vielen wel binnen de Stelling van Amsterdam.

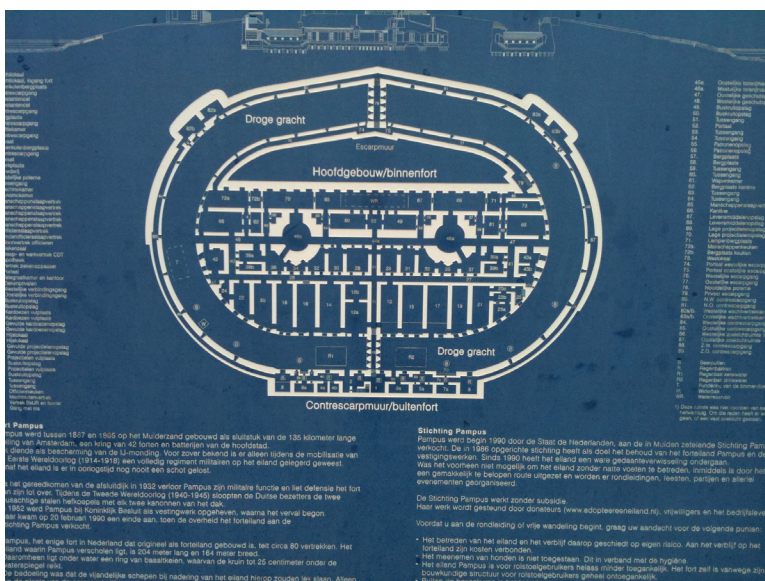
De Zuiderzee zou pas na 1930 met de voltooiing van de Afsluitdijk IJsselmeer worden. De IJsselmeerpolders – Flevoland en de Noord-Oostpolder – waren nog niet drooggelegd. Er was dus nog een reëel gevaar dat Amsterdam overzees belaagd zou worden. Daarom werd op een eiland in de Zuiderzee, voor de kust van Amsterdam Fort Pampus gebouwd.

DE BOUW vd STELLING VAN AMSTERDAM

The End

De bouw van de Stelling van Amsterdam heeft meer dan 30 jaar in beslag genomen. Bij het aanbreken van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) waren bijna alle forten voltooid. Ondertussen was de ontwikkeling van machines, transport, mobiliteit, vuurkracht en bewapening in een stroomversnelling geraakt. Ook het vliegtuig zou spoedig niet meer weg te denken zijn bij de oorlogsvoering. De techniek van oorlogsvoering werd steeds moderner. Het idee van een permanent verdedigingswerk was dus eigenlijk al heel snel na de voltooiing van de Stelling weer achterhaald.

Toch werd de Stelling tijdens de Eerste Wereldoorlog in staat van verdediging gebracht. Op 31 juli 1914 werden 10.000 mannen met dienstplicht opgeroepen om de Stelling van Amsterdam te bemannen en gevechtssklaar te maken. Deze mobilisatie duurde tot het voorjaar van 1916 toen het zeker was dat Nederland buiten de oorlog zou blijven. De Stelling van Amsterdam is dus wel bemand en bewapend geweest, maar is in wezen nooit echt gebruikt.

Plattegrond van
Fortland Pampus

QUIZ DE STELLING VAN AMSTERDAM

‘De Stelling’

1. Wat wordt bedoeld met de ‘Stelling van Amsterdam’?
 - a. Een principiële uitspraak – in dit geval over de stad Amsterdam.
 - b. Een historisch verdedigingsfort om Amsterdam ten tijde van de Republiek te verdedigen.
 - c. Een verdedigingskring van meerdere forten en een waterlinie rondom Amsterdam
2. Wat is het officiële woord voor het opzettelijk onder water zetten van land?
 - a. Inundatie
 - b. Waterballet
 - c. Inpolderen
 - d. Watersnood
3. Waarom zou Nederland in die tijd het land rondom Amsterdam onder water zetten?
 - a. Om Amsterdam te verdedigen tegen verovering over land van vijandelijke legers.
 - b. Om het dichtbevolkte Amsterdam makkelijk met schepen te kunnen bevoorraden.
 - c. Om Amsterdam tegen overstroming te behoeden, werden er plekken rondom Amsterdam aangewezen voor het overtollige water.
4. Waarom werd er gekozen voor ‘het onder water zetten van eigen land’ (met een paar forten op zwakke plekken) en niet voor een droog verdedigingswerk van alleen maar forten?
 - a. Nederlandse soldaten vechten liever met hun voeten in het water.
 - b. Ondergelopen gebieden zijn met veel minder manschappen te verdedigen dan droge gebieden.
 - c. Nog meer forten rondom Amsterdam vond men niet mooi voor het stadsaanzicht.
5. In 1853 nam de Nederlandse regering een nieuwe wet aan: de Kringenwet. Deze wet bepaalde onder meer dat dicht in de buurt van forten alleen met hout gebouwd mocht worden. Waarom was dat?
 - a. Omdat voor het bouwen van een fort alle voorradige stenen gebruikt moesten worden, steen mocht dus niet ‘verspild’ worden aan andere gebouwen.
 - b. Omdat het zicht en schootsveld vanuit de forten ten tijden van oorlog vrij moest zijn. Houten gebouwen konden makkelijk vernietigd en platgebrand worden.
 - c. Om de vijand te misleiden: door de uitstraling van de houten huisjes zou men het bestaan van stevige forten niet vermoeden.

De Eerste Wereldoorlog

6. Den Haag is de stad waar Nederlandse regering is gezeteld. Waarom werd toch gekozen voor Amsterdam als laatste toevluchtsoord voor de regering? (2 antwoorden mogelijk)
 - a. Omdat Amsterdam meer inwoners telde dan Den Haag.
 - b. Amsterdam was nationaal en internationaal een belangrijke handelsstad.
 - c. Rondom Amsterdam ligt een polderlandschap, waardoor het veel eenvoudiger te verdedigen is met een waterlinie dan Den Haag.
 - d. Omdat de regering zich liever in Amsterdam dan in Den Haag terugtrok.
7. De eerste vlucht met een gemotoriseerd vliegtuig duurde zo’n twaalf seconden. Er werd een afstand van 40 meter gevlogen en een hoogte van 3 meter bereikt. Het lijkt niet veel voor te stellen, maar het was nog niemand eerder gelukt om gemotoriseerd te vliegen. Het was het begin van de luchtvaart zoals we die nu kennen.
In welke jaar werd deze eerste vlucht gemaakt?
 - a. 1703
 - b. 1803
 - c. 1903

QUIZ DE STELLING VAN AMSTERDAM

Canadian Soldiers of the First World War

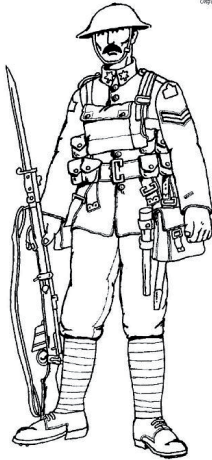
Canadian fought side-by-side with British from 1914 to 1918, first time against Germany. The war was mostly fought in muddy trenches in France and Belgium and, again, Canadian became known for their courage. Over 100,000 men killed in great battles that often raged only a few metres off ground.

Uniform: tunic, breeches and puttees, boots
Equipment: hat

Soldat canadien de la Première Guerre mondiale

Les Canadiens combattirent à côté des de la Grande-Bretagne en 1914-1918, pour la première fois contre l'Allemagne. La guerre fut surtout menée dans les tranchées boueuses de France et de Belgique, les Canadiens se distinguèrent encore par leur bravoure. Plus de 100 000 hommes ont été tués dans de grandes batailles à l'issue desquelles on était souvent séparé que quelques mètres du terrain.

Uniforme: tunic, breeches et bottes, bottes
Équipement: casque

Canadian War Museum
www.warmuseum.ca
Photo: (1918) TNA-6002

Musée canadien de la guerre
www.museedelaguerre.ca
Photo: (1918) TNA-6002

*Soldaat uit de
Eerste Wereldoorlog*

8. Wanneer was de Eerste Wereldoorlog?
 - a. 1880 – 1914
 - b. 1914 – 1918
 - c. 1940 – 1945
9. In de Eerste Wereldoorlog streden de ‘geallieerden’ tegen de ‘centrale mogendheden’. Waartoe behoorde Nederland?
 - a. Nederland hoorde bij de ‘geallieerden’ (met Frankrijk, Rusland, Verenigd Koninkrijk, Servië, België, Italië, Japan)
 - b. Nederland hoorde bij de ‘centrale mogendheden’ (met Oostenrijk-Hongarije, Bulgarije, oude Turkse/Ottomaanse Rijk, Duitse Rijk)
 - c. Nederland was in de Eerste Wereldoorlog neutraal en vocht dus met geen van beide partijen mee.
10. De Nederlandse regering deed aan het begin van de Eerste Wereldoorlog een oproep tot mobilisatie uitgaan. Wat wordt daarmee bedoeld?
 - a. De regering riep het volk op meer te gaan bewegen, om in conditie te komen voor barre tijden.
 - b. De regering riep alle dienstplichtigen op om het land te komen verdedigen op strategische plekken.
 - c. De regering riep het volk op om hun automobielen af te staan aan het leger.
11. De eerste forten rondom Amsterdam moesten alweer herzien worden voordat ze in gebruik genomen waren. Waarom?
 - a. De eerste forten waren te haastig gebouwd en daardoor dreigde instortingsgevaar.
 - b. De eerste forten waren van baksteen. Ze waren wel bestand tegen ouderwetse kogels, maar niet tegen de explosieve brisantgranaat die toen net werd uitgevonden.
 - c. In die eerste forten konden niet zoveel soldaten worden gelegeerd als men later bleek te willen.
12. Verdediging met een waterlinie versterkt door onder meer forten is na de Wereldoorlogen heel gauw uit de mode geraakt. De forten en waterlinies worden in Nederland niet meer voor verdediging ingezet. Hoe komt dat? (2 antwoorden)
 - a. Door de opkomst van gevechtsvliegtuig.
 - b. Omdat Nederland sinds de Wereldoorlogen nooit meer oorlog willen voeren.
 - c. Door de uitvinding van lange afstandsgeschut.
 - d. Omdat het niet goed is voor de gezondheid van soldaten om langere tijd in forten te verblijven.

QUIZ DE STELLING VAN AMSTERDAM

Nederland waterland

13. Voordat het IJsselmeer een zoetwatermeer werd door de Afsluitdijk, was het een open water genaamd de Zuiderzee. Welke uitspraak is NIET waar?
 - a. Tijdens de Eerste Wereldoorlog bestond de Zuiderzee nog.
 - b. Tijdens de Eerste Wereldoorlog bestond het IJsselmeer, Flevoland en de Noord-Oostpolder al.
 - c. Het IJsselmeer, Flevoland en de Noord-Oostpolder zijn na de Eerste Wereldoorlog ontstaan.
14. Een groot deel van Nederland ligt beneden het gemiddelde zeeniveau. Met dijken, sluizen en door water weg te pompen met onder meer gemalen wordt het water buiten deze gebieden gehouden. Welke provincies zouden onder water staan, wanneer dit water niet zo beheerst werd?
 - a. Alleen Noord-Holland
 - b. Noord- en Zuid-Holland
 - c. Noord-Holland, Zuid-Holland, Flevoland.
 - d. Noord-Holland, Zuid-Holland, Flevoland. Zeeland en Friesland grotendeels.
15. Wanneer de Stelling van Amsterdam in gebruik moest worden genomen, liet men het land onder water lopen met ongeveer 40 centimeter water. Waarom 40 cm? (2 antwoorden)
 - a. 40 cm was genoeg om het de vijand erg lastig te maken op te rukken. Slootjes, hekjes en andere obstakels zijn namelijk onzichtbaar.
 - b. Meer dan 40 cm zou te schadelijk zijn voor de begroeiing in de omgeving.
 - c. Door een tekort aan water kon men de polders met niet meer dan 40 cm laten onderlopen.
 - d. 40 cm was te ondiep voor schepen, dus de vijand kon ook niet per boot de aanval inzetten.